

МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ В УКРАЇНІ

MECHANISM OF INCREASING THE LEVEL FINANCIAL INCLUSION IN UKRAINE

У статті окреслено теоретичні підходи до розуміння сутності інклюзивної моделі розвитку економіки в сучасних умовах та її органічної складової – фінансової інклюзивності. Акцентовано увагу на драйверах фінансової інклюзії, конкретних практичних аспектах Стратегії НБУ у посиленні фінансової інклюзивності серед населення. Здійснено оцінку стану фінансової інклюзії в Україні та її вплив на фінансову безпеку держави та доведено, що фінансова інклюзія є стимулюючим фактором спрямування заощаджень в інвестиційну сферу, зменшення рівня мінізації економіки та зростання фінансової стійкості суб'єктів господарювання. Проаналізовано закордонний досвід поширення фінансової інклюзії та визначено можливість його застосування в Україні. Виходячи з аналізу світового досвіду фінансового включення та особливостей українського фінансового ринку для досягнення максимального ефекту в сфері фінансової інклюзії пропонується ефективний механізм підвищення рівня фінансової інклюзії.

Ключові слова: фінансова інклюзія, фінансова безпека, інвестиції, механізм, фінансова екосистема, інновації, фінансові послуги, фінансова грамотність.

В статті обозначены теоретические подходы к пониманию сущности инклюзивной

модели развития экономики в современных условиях и ее органической составляющей – финансовой инклюзивности. Акцентировано внимание на драйверах финансовой инклюзии, конкретных аспектах Стратегии НБУ в усилении финансовой инклюзивности среди населения. Осуществлена оценка состояния финансовой инклюзии в Украине и ее влияние на финансовую безопасность государства и доказано, что финансовая инклюзия является стимулирующим фактором направления сбережений в инвестиционную сферу, уменьшения уровня тенезации экономики и роста финансовой устойчивости субъектов хозяйствования. Проанализированы зарубежный опыт распространения финансовой инклюзии и определена возможность его применения в Украине. Исходя из анализа мирового опыта финансового включения и особенностей украинского рынка для достижения максимального эффекта в сфере финансовой инклюзии предлагается эффективный механизм повышения уровня финансовой инклюзивности.

Ключевые слова: финансовая инклюзия, финансовая безопасность, инвестиции, механизм, финансовая экосистема, инновации, финансовые услуги, финансовая грамотность.

УДК 336.719

Данік Н.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку
Миколаївський національний
університет імені В.О. Сухомлинського
Прокоф'єв Д.І.
аспірант
Миколаївський національний
університет імені В.О. Сухомлинського

The article outlines theoretical approaches to understanding the essence of the inclusive model of economic development in modern conditions and its organic component - financial inclusiveness. One of the key ways to ensure financial security is to implement the principles of financial inclusion, which is to increase the access of ordinary citizens, businesses to financial products and services, regardless of income, age, place of residence or type of activity. The conducted research shows that the spread of financial inclusion in Ukraine today does not meet the requirements of the modern economically developed world. One of the key ways to ensure financial security is to implement the principles of financial inclusion, which is to increase the access of ordinary citizens, businesses to financial products and services, regardless of income, age, place of residence or type of activity. The emphasis is on drivers of financial inclusion, specific practical aspects of the NBU Strategy in increasing financial inclusiveness among the population. An assessment of the state of financial inclusiveness in Ukraine and its impact on the country's financial security has been made, and it is proved that financial inclusion is a stimulating factor in directing savings in the investment sphere, reducing the level of shadow economy and increasing financial sustainability of economic entities. The foreign experience of financial inclusive distribution is analyzed and the possibility of its application in Ukraine is determined. Based on the analysis of world experience in financial inclusion and the features of the Ukrainian financial market, a component package of measures is proposed to maximize the effect on financial inclusion. The above updates the study of the formation of conditions for deepening the financial inclusive processes effective mechanism for raising the level of financial inclusion. The article is written taking into account the scientific works of domestic and foreign scientists on the issue of financial inclusion, analytical and statistical materials that reflect the essence of the phenomenon of financial inclusion; legislative and regulatory acts.

Key words: financial inclusion, financial security, investments, mechanism, financial ecosystem, innovations, financial services, financial literacy.

Постановка проблеми. Після тривалих досліджень фахівцями Світового банку у звіті Global Findex доведено, що 78% населення світу не використовують при розрахунках безготівкову форму. Тобто, навіть заробітну плату вони отримують готівкою і при цьому навіть не намагаються використовувати власні мобільні телефони, як інструмент платежів [1]. Крім того, перспективним є переведення в безготівкову форму розрахунків між населенням та державою, адже такі нововведення дають можливість підвищити ефективність для обох сторін та зменшити державні витрати.

Але відразу хочеться зауважити: для України ведення програми дій із фінансової інклюзії – не може бути лише прерогативою НБУ. Цей шлях

має обрати вся фінансова спільнота, для ефектної дії такої програми мають бути залучені усі зацікавлені сторони, а безпосередньо: уряд, учасники фінансового ринку та, навіть, посередники. Фінансова інклюзія повинна мати мотиваційний характер з доведенням до населення її необхідності, а в подальшому об'єктивної необхідності, і, в жодному разі, без застосування адміністративних важелів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних та зарубіжних науковців значний внесок у розвиток методології та практики вирішення зазначених проблем зробили такі вчені як: О. Акімова, А. Базилюк, І. Бобух, О. Жулин, Л. Нечипорук, К. Сапун, Р. Селєзньова,

Є. Степанюк, С. Полях, С. Щегель, М. Шкробет та ін. Водночас, аналіз наукової літератури з теми дослідження дозволяє стверджувати, що невіршеною остаточно залишається низка теоретичних і прикладних проблем, щодо визначення основних напрямків поширення фінансової інклюзії та механізмів її реалізації.

Постановка завдання. Метою дослідження є удосконалення теоретико – методологічних засад і практичного інструментарію щодо визначення проблем та ефективних шляхів розвитку механізму фінансової інклюзії як драйвера забезпечення фінансової грамотності населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція інклюзивного розвитку передбачає, що кожен суб'єкт економіки є важливим, унікальним, цінним для суспільства і має можливості, щоб задовольнити свої потреби. Інклюзивне зростання економіки є передумовою гуманного розвитку суспільства, тому воно є багатофакторним і багаторівневим процесом, бо основою його є економіка максимальної зайнятості і взаємодії усіх суб'єктів [2]. Сучасне громадянське суспільство неможливе без активного залучення всіх членів у різні види діяльності, поваги прав і свобод кожної окремої людини, забезпечення гарантій безпеки і рівноправності [3].

Фінансова інклюзія досить нове поняття, точний зміст якого до цих пір не визначено. На думку деяких експертів, фінансова інклюзія – це рівний доступ та використання фінансових продуктів та послуг, які прийнятні за ціною, відповідають потребам домогосподарств та підприємств, доступні для всіх сегментів суспільства незалежно від доходу та місця проживання, надаються представниками фінансового сектору відповідально та екологічно для усіх учасників процесу [4].

Регулятори фінансового ринку, центральні банки, уряди міжнародних організацій наголошують на важливості фінансової інклюзії упродовж останніх десятиріч [5]. Не виключенням є і НБУ, у стратегічних цілях якого фінансова інклюзія займає одне з провідних місць та є важливою передумовою розвитку фінансової екосистеми та зростання економіки країни [6].

Глобалізація економіки в цілому та фінансова глобалізація зокрема поставили питання фінансової інклюзії суспільства як на локальному, так і на світовому рівні. Банківський рахунок у дорослого населення це є один із загальноприйнятних показників фінансової інклюзії. На сучасному етапі 100% рівня фінансової інклюзивності населення (за даними Світового банку), вже досягли певні країни, серед яких: Данія, Швеція, Норвегія, Нідерланди й Австралія. В Україні відповідно до висновків Голови НБУ цей показник у 2018 р. становив 73%, що на загальносвітовому рівні є середнім значенням, бо понад 138 млн. мешканців Європи й досі не мають банківського рахунку [7].

Учасники першого форуму з фінансової інклюзії в Україні, організаторами якого стали НБУ та MasterCard, визнали, що формування фінансово включеного суспільства потребує виконання певних умов: а саме, доступності фінансових послуг, фінансової грамотності суб'єктів господарювання та їх готовність до реалізації нового досвіду, відповідного рівня захисту прав споживачів, що безпосередньо впливає на довіру до фінансових інститутів [7].

Причина відсутності інтересу до фінансових послуг більшою мірою продиктована рівнем добробуту українців (а в більшості випадків – рівнем зубожіння), а не рівнем їх недовіри до фінансової системи. Встановлено, що майже кожен третій українець не здійснює жодних заощаджень чи інвестицій в силу відсутності ресурсів для такого роду діяльності.

Крім інтерактивної моделі інклюзивного зростання Всесвітній економічний форум розробив також Індекс інклюзивного зростання та розвитку (Inclusive Growth and Development Index, IDI). Індекс інклюзивного розвитку ґрунтується на 12 індикаторах, об'єднаних у три групи, які оцінюють рівень економічного розвитку краще, ніж індикатор зростання ВВП. Три основні частини IDI – зростання і розвиток (у тому числі зростання ВВП, зайнятості, продуктивності праці, очікуваної тривалості життя); інклюзивність (медіанний дохід домогосподарств, рівень бідності та нерівності); справедливість між поколіннями і стійкість (рівень заощаджень, демографічного навантаження, державного боргу, забруднення навколишнього середовища). Як зазначають експерти ВЕФ, індекс IDI відображує більш цілісну картину економічного розвитку, якщо мета цього розвитку полягає насамперед у сталому підвищенні рівня життя населення, а не у простому збільшенні виробництва товарів і послуг [2].

Основним деструктивним чинником інклюзивного зростання було визначено тривалі бойові дії на сході країни, оскільки вони непропорційно впливають на найменш забезпечені верстви населення та сприяють відпливу трудових ресурсів з країни. Пріоритетними напрямками вдосконалення визначено поліпшення професійної підготовки, зниження адміністративного навантаження на створення нового бізнесу, розширення фінансування для підприємців, а також посилення боротьби з корупцією [2].

Звісно, історія фінансового успіху кожної окремої країни має свої відмінності. Перехід до безготівкової оплати праці працівників рятувальної служби у Сьєрра-Леоне дозволив запобігти зловживанням та припинити страйк співробітників. Можливість здійснювати грошові перекази за допомогою мобільних телефонів стимулювала розвиток фінансової інклюзії у Бангладеш та Пакистані. Прив'язка банківських рахунків до біометричних

посвідчень особи в Індії дозволяє громадянам здійснювати розрахунки за допомогою відбитку пальця [8].

Аналізуючи світовий досвід, можна цілком впевнено реалізувати механізм підвищення рівня фінансової інклюзії в Україні, при цьому обов'язково слід враховувати особливості становлення фінансової самостійності даної країни, і її здатності до саморозвитку навіть в дуже несприятливих умовах. Ми пропонуємо застосувати певні інструменти впливу, які можна умовно поділити на п'ять елементів.

По-перше, слід реалізувати практичне регуляторне забезпечення цифрового фінансового включення через опрацювання результатів аналізу законодавства ЄС, країн з позитивною цифровою та безготівковою історією, досвідом відповідальної цифрової фінансової практики та результатів аналізу ринкових досліджень з питань фінансового включення в Україні;

По-друге, запровадити відповідальні цифрові фінансові практики через оцінку всіх сфер національного законодавства, що стосуються цифрового фінансового включення для виявлення (і вирішення) областей перекриття або суперечності, а також будь-яких прогалів, перешкод доступу. Ці області мають включати: фінансові послуги, платіжні системи, телекомунікації, конкуренцію, дискримінацію, ідентичність, бар'єри для виключених та незабезпечених фінансовими послугами груп споживачів.

По-третє, слід почати всеосяжне просування розвитку цифрових фінансових послуг як пріоритетного напрямку для розвитку інклюзивних фінансових систем, забезпечення балансу інновації та ризиків для досягнення цифрового фінансового включення, спрощення та впровадження сумісної цифрової ідентифікації клієнтів для цифрових фінансових послуг.

Громадяни та фінансові інститути не завжди та не в повній мірі усвідомлюють переваги цифрових фінансів, а також, що ризики можуть розвиватися або збільшуватися завдяки використанню цифрових технологій, і що вони повинні бути ефективно оцінені та керовані. Причиною цього є те, що цифрові фінанси постійно змінюються, вдосконалюються, і не завжди всі категорії громадян спроможні без належних пояснень та навчання зробити першу операцію нового типу, з новим інструментом тощо. Крім того, цифрові фінансові ризики мають різні форми. Вони можуть виникнути з причини конвергенції та різноманітних нових схем взаємодії та поєднання процесів та продуктів існуючих та нових постачальників; можуть залежати від агентських мереж та відносно низького рівня фінансової грамотності серед споживачів. Цифрові технологічні ризики можуть виникнути в усіх цифрових фінансових службах та ланцюгах

платіжних систем, у тому числі на операційному, розрахунковому, ліквідному, кредитному рівнях, в процесі виконання (або не виконання) вимог щодо боротьби з відмиванням грошей.

Ситуація ускладнюється тим, що злочинці використовують недостатню обізнаність споживачів і можуть зкомпроментувати не тільки операційні процеси, або елементи систем, а й інноваційні продукти та сервіси в цілому. До того ж часові та процедурно-організаційні недоліки поточної паперової ідентифікації в цифровому світі гальмують впровадження інновацій та дестимулюють цифрове фінансове включення.

По-четверте, слід розширити екосистеми та інфраструктури цифрових функціональних послуг. Особливо важливо для створення екосистеми цифрових фінансових послуг є розширення надійної, безпечної, ефективної та широко доступної системи роздрібних платежів та інфраструктури ІКТ, яка забезпечує всіх користувачів зручними, надійними точками обслуговування для відправлення та отримання платежів та здійснення інших цифрових фінансових послуг. Наскільки це можливо, така інфраструктура повинна досягти «останньої милі» сільських районів, а також обслуговувати великі міста та райони в ключових транзитних коридорах.

Поточна кількість платіжних терміналів для платежів найбільше поширеними в країні платіжними інструментами – платіжними картками є явно недостатнім для України, і становить від 20 до 40% кількості терміналів в країнах ЄС співрозмірних за територією та кількістю громадян.

Ефект від реалізації четвертого елемента відобразиться на громадянах, суб'єктах господарювання та фінансовому результаті країни за рахунок детінізації роздрібних платежів.

По-п'яте, досягти зміцнення цифрової і фінансової грамотності та обізнаності через використання високоякісних цифрових інструментів для розвитку фінансової грамотності, програми цифрової грамотності, які створюють знання, розуміння та впевненість у собі у використанні цифрових фінансових послуг. Для цього слід через власні та партнерські цифрові (відео, соцмережі, месенджери, е-майл) та не цифрові (плакати, газети) канали (пошта, будівлі, відділення банків та АТМ на підприємствах зарплатних проектах) використовувати практичні, доступні матеріали фінансової грамотності та інформування, для включених та не включених, незабезпечених і вразливих груп, щоб допомогти споживачам зрозуміти особливості, переваги, витрати при користуванні цифровими фінансовими послугами та засобами фінансової безпеки. Це стає можливим, лише за надання якісної та безперебійної підтримки для клієнтів та користувачів, з простими та доступними інструкціями щодо правильних дій в тій чи

іншій ситуації, включаючи механізм подання та трекінгу скарг, (цілодобовий колл-центр, он-лайн чат-бот, веб-сайт або соціальні медіа).

Отже, за таких умов нам залишається забезпечити навчання надавачами цифрових фінансових послуг викладачів та працівників про: особливості продукту; регулятивні обов'язки постачальника фінансових послуг; справедливе ставлення до недосвідчених та уразливих груп споживачів; і процедури регресу. Тренування також повинно покривати роз'яснення документів (договорів, угод, правил), особливо якщо формулювання викладені мовою, яку споживач не розуміє.

Таким чином, механізм підвищення фінансової інклюзії в Україні може ефективно функціонувати за наявності наступних умов:

- створення необхідного регуляторного середовища для забезпечення доступу до рахунків;
- розширення точок доступу до фінансових послуг;
- стимулювання масштабності і життєздатності за допомогою великих державних програм, таких як соціальні відрахування на рахунки клієнтів;
- зосередження діяльності на розвитку фінансової грамотності серед певних соціальних груп: населення з низьким рівнем доходу, незахищені верстви населення, сільське населення;
- заохочення використання фінансових послуг;
- розробки просвітницької діяльності в сфері фінансових послуг;
- забезпечення системи захисту прав клієнтів фінансового сектору;
- забезпечення правового захисту клієнтів та фінансової системи;
- створення нових фінансових установ, розробки нових продуктів та технологій, що використовуються для охоплення незайманих або недосвідчених ринків [9].

Висновки з проведеного дослідження. Щоб споживачі могли максимально використовувати нові фінансові послуги, важливо скористатися принципом «посилення повноважень», розвиваючи при цьому фінансову грамотність та фінансові можливості.

Необхідно, щоб споживачі мали: відповідну фінансову грамотність (здатність розуміти основну інформацію про фінансові продукти та послуги); фінансову спроможність (здатність застосовувати це розуміння, щоб зробити обґрунтований вибір); механізми відшкодування (здатність вирішувати суперечки через безпечний і визнаний механізм). Це суттєве доповнення до процесу регулювання захисту споживача: без фінансової грамотності та спроможності, регулювання само по собі не може адекватно захистити споживачів і, крім того, можуть збільшитись експлуатаційні витрати. Досвід показує, що низький рівень фінансової грамотності і потенціал у країнах, що розвиваються, стає зна-

чим бар'єром для доступу та правильного використання фінансових послуг. Навпаки, збільшення фінансової грамотності та можливостей призведе до збільшення попиту на відповідні послуги.

Більш високий рівень фінансової інклюзії в Україні стимулюватиме здорову конкуренцію на ринку та сприятиме більш повному задоволенню потреб споживачів. У кінцевому рахунку фінансово інклюзивне українське суспільство допоможе розвинути нову фінансову екосистему, залучивши мобільних операторів, фінтек-компанії, а також інтернет-платформи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Міщенко В.І. Маркетинг цифрових інновацій на ринку банківських послуг. *Фінансовий простір*. 2018. № 1. С. 75-78.
2. Бобух І.Н. Стратегічні орієнтири економічного зростання в Україні. Інклюзивність як ключовий пріоритет. *Вісник НАН України*. 2018. № 7. С. 55-70.
3. Базиліук А.В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку. *Економіка та управління на транспорті*. 2015. Вип. 1.
4. Степанюк Є. От лозунгов к делу. Зачем нужна финансовая инклюзия. URL : <https://finance.liga.net/ekonomika/opinion/ot-lozungov-k-delu-zachem-nujnafinansovaya-inklyuziya> (дата звернення: 14.06.2019).
5. Фінансова інклюзія. Офіційний веб-сайт Національного банку України. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=3961976&cat_id=3115908 (дата звернення: 14.06.2019).
6. Стратегія Національного банку України. URL : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64754192> (дата звернення: 14.06.2019).
7. Форум з фінансової інклюзії Finclusion UA. URL : <https://finclusion.bank.gov.ua> (дата звернення: 14.06.2019).
8. Марко Шкребет Как победить финансовую грамотность? URL : <https://delo.ua/econonomyandpoliticsinukraine/kakpobedit-finansovuju-bezgramotnost-320669/> (дата звернення: 14.06.2019).
9. Полях С.С. Фінансова залученість населення як передумова достатнього рівня захисту інтересів клієнтів фінансового сектору. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. №4. 2017. С. 43-48.

REFERENCES:

1. Mishchenko V.I. (2018) Marketynh tsyfrovyykh innovatsii na rynku bankivskykh posluh [Marketing of digital innovations in the banking market]. *Finansovyi prostir*, no. 1, pp. 75-78.
2. Bobukh I.N. (2018) Stratehichni oriientyry ekonomichnoho zrostannia v Ukrainy. Inkliuzyvnyist yak kliuchovyi priorytet [Strategic guidelines for economic growth in Ukraine. Inclusivity as a key priority] *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 7, pp. 55-70.
3. Bazyliuk A.V. (2015) Inkliuzyvne zrostannia yak osnova sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [Inclusive growth as the basis of socio-economic development] *Ekonomika ta upravlinnia na transporti*. no. 1.

4. Stepaniuk Ye. Ot lozunhov k delu. Zachem nuzhna fynansovaia ynkliuziia. Available at : <https://finance.liga.net/ekonomika/opinion/ot-lozungov-k-delu-zachem-nujnafinansovaya-inklyuziya> (accessed 14 June 2019).

5. Finansova inkliuziia. Ofitsiinyi veb-sait Natsionalnoho banku Ukrainy. Available at : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=3961976&cat_id=3115908 (accessed 14 June 2019).

6. Stratehiia Natsionalnoho banku Ukrainy. Available at : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64754192> (accessed 14 June 2019).

7. Forum z finansovoi inkluzii Finclusion UA. Available at : <https://finclusion.bank.gov.ua> (accessed 14 June 2019).

8. Marko Shkrebet Kak pobedyt fynansovuiu hra-motnost? Available at : <https://delo.ua/economy-and-politicsinukraine/kakpobedit-finansovuju-bezgramotnost-320669/> (accessed 14 June 2019).

9. Poliakh S.S. (2017) Finansova zaluchenist nas-elennia yak peredumova dostatnoho rivnia zakhystu interesiv kliientiv finansovoho sektoru. *Visnyk SumDU. Seriia «Ekonomika»*. no. 4, pp. 43-48.

Danik Natalia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance and Accounting
Mykolayiv National University named after V. Sukhomlinsky

Prokofyev Dmitro

Postgraduate Student
Mykolayiv National University named after V. Sukhomlinsky

MECHANISM OF INCREASING THE LEVEL FINANCIAL INCLUSION IN UKRAINE

The purpose of the article is improvement of theoretical and methodological principles and practical tools for identifying problems and effective ways of developing financial inclusion mechanism as a driver of financial security. The article outlines theoretical approaches to understanding the essence of the inclusive model of economic development in modern conditions and its organic component - financial inclusiveness. One of the key ways to ensure financial security is to implement the principles of financial inclusion, which is to increase the access of ordinary citizens, businesses to financial products and services, regardless of income, age, place of residence or type of activity. The conducted research shows that the spread of financial inclusion in Ukraine today does not meet the requirements of the modern economically developed world. An assessment of the state of financial inclusiveness in Ukraine and its impact on the country's financial security has been made, and it is proved that financial inclusion is a stimulating factor in directing savings in the investment sphere, reducing the level of shadow economy and increasing financial sustainability of economic entities. Based on the analysis of world experience in financial inclusion and the features of the Ukrainian financial market, a component package of measures is proposed to maximize the effect on financial inclusion. The above updates the study of the formation of conditions for deepening the financial inclusive processes that are taking place today.

Methodology. In the process of research and implementation of the above-mentioned tasks a synthesis of data was carried out, the method of comparative analysis was used; applied general scientific and analytical methods, which contributed to the study of the phenomenon of financial inclusion in the national economy.

Results. For further better development of financial inclusion and raising it to the level of international indicators, in the first place it is necessary to expand the range of financial awareness of citizens. This is a significant complement to the process of regulating consumer protection: without financial literacy and capacity, regulation alone cannot adequately protect consumers and, in addition, increase operating costs. Experience has shown that low levels of financial literacy and capacity in developing countries are a significant barrier to access and proper use of financial services. On the contrary, increasing financial literacy and capacity will lead to increased demand for relevant services.

Practical implications. One of the key ways to ensure financial security is to implement the principles of financial inclusion, which is to increase the access of ordinary citizens, businesses to financial products and services, regardless of income, age, place of residence or type of activity.

Value/originality. The article is written taking into account the scientific works of domestic and foreign scientists on the issue of financial inclusion, analytical and statistical materials that reflect the essence of the phenomenon of financial inclusion; legislative and regulatory acts.